

Beslut

Datum 2021-06-22

Dnr RAÄ-2021-958

Avdelning Kulturmiljöavdelningen

Enhet Förvaltningsärenden och bidrag

Ändring av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Kronobageriet, Kusen 2, Stockholms kommun och län

Riksantikvarieämbetet beslutar med stöd av 8 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen att skyddsbestämmelser enligt här bifogade förslag ska gälla för Kronobageriet, Kusen 2, Stockholms kommun och län.

Ärendet

Kronobageriet är statligt byggnadsminne sedan 1935 med av regeringen 1993 fastställda skyddsbestämmelser. Riksantikvarieämbetet har föreslagit att skyddsbestämmelserna ska uppdateras så att betydelsefulla tillägg från senare tid ska omfattas och anläggningen i sin helhet har relevanta skyddsbestämmelser.

Ett förslag till ändring av skyddsbestämmelserna remitterades 2021-03-23 till Statens fastighetsverk som ställer sig bakom förslaget.

Detta beslut har fattats av enhetschefen Solveig McKenzie efter föredragning av handläggaren Kersti Lilja.

Solveig McKenzie

Kersti Lilja

Beslutet har signerats elektroniskt och saknar därför namnunderskrift.

Riksantikvarieämbetet

Box 1114
621 22 Visby

Tel 08-5191 8000

E-post registrator@raa.se

www.raa.se

Org.nr 202100-1090

Bankgiro 5052-3620

Kopia till:

Länsstyrelsen i Stockholms län, Stockholms stad, Stadsmuseet i Stockholm, RAÄ/Bebyggelseregistret

Skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Kronobageriet, Kusen 2, Stockholms kommun och län

Skyddsbestämmelser

Byggnadsminnet omfattar hela fastigheten. Följande skyddsbestämmelser ska gälla för byggnadsminnet:

1. Det avgränsade området får inte ytterligare bebyggas eller på annat sätt förändras. Inom området får inte vidtas sådana åtgärder med markbeläggning, murar, plank och vegetation som minskar områdets kulturhistoriska värden.
2. Byggnaden ska vårdas och underhållas så att den inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadens egenart på ett sådant sätt att byggnadens kulturhistoriska värden bevaras. Materialen ska vara kompatibla med varandra och metoderna, möjliggöra framtida underhåll, vara återbehandlingsbara och anpassas i egenskaper såsom kulör och ytstruktur till byggnadsminnet.
3. Byggnaden får inte rivas, vare sig i sin helhet eller i delar, flyttas, inte heller byggas till, byggas om eller på annat sätt förändras till sin exteriör.
4. I byggnaden får stommen inte rivas, byggas om, göras ingrepp i eller ersättas med andra material. Undantag från förbud mot ingrepp i stomme gäller för håltagningar upp till 30 mm i diameter. Sådana ingrepp får dock inte göras intill varandra.
5. I byggnaden får ingrepp i, eller ändring av, planlösning och fast inredning tillkommen före år 1979 inte göras.
6. Invändiga ytskikt med patina i trapphus 3101 såsom vägg, tak med äldre färglager och dörr, får inte tas bort, övermålas, övertäckas eller på annat sätt förändras. Även underliggande färg- och puts-skikt i trapphuset omfattas av skyddsbestämmelsen. Stänkmålningar från 1970-talet runt hiss 2110 i huskropp B får inte tas bort, övermålas, övertäckas eller på annat sätt förändras. Omålad bräddörr i rum 1115 liksom omålade

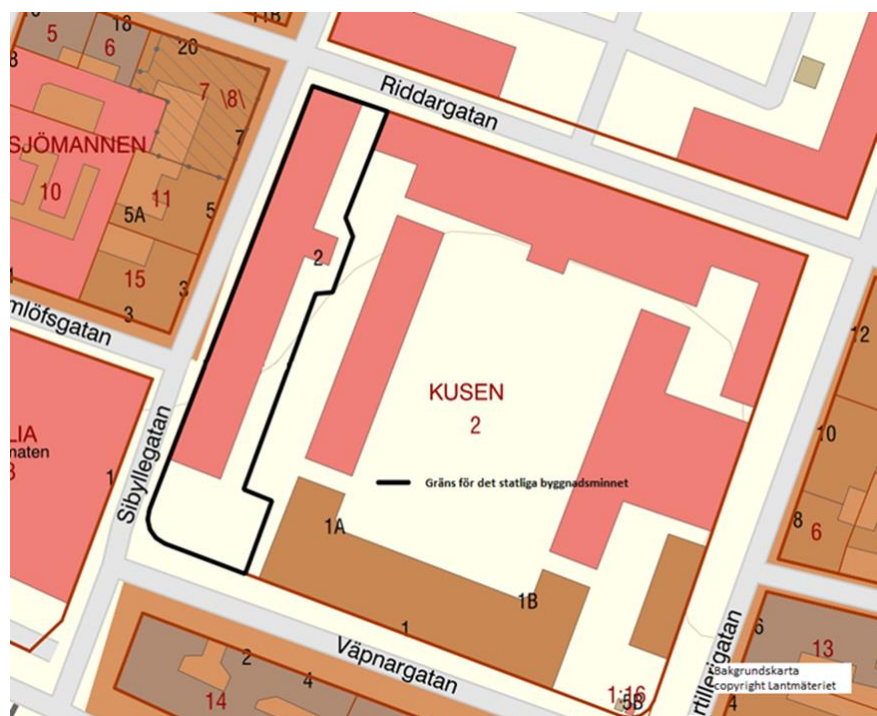
fönsterbänkar i rum 2302 och rum 3220, får inte övermålas, övertäckas eller på annat sätt förändras.

Om det finns särskilda skäl får, enligt 7 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, byggnadsminnet ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Den statliga förvaltaren ska lämna in ansökan om tillstånd till sådan ändring på en särskild blankett till Riksantikvarieämbetet.

Upplysningar

Fornlämningar inom byggnadsminnet skyddas i förekommande fall enligt 2 kap. kulturmiljölagen (1988:950). Länsstyrelsen i Stockholms län är tillsynsmyndighet enligt kulturmiljölagen och prövar tillstånd till ingrepp.

Åtgärder, även tillfälliga, vid och i anslutning till fornlämning som ändrar byggnadsminnets karaktär är också tillståndspliktiga enligt förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen.

Den svarta linjen utgör gräns för det statliga byggnadsminnet, d.v.s. omringar det område som omfattas av skyddsbestämmelserna.

Begreppsförklaringar

Med *mark* avses den jord som omger byggnaderna med eller utan beläggning och anlagd växtlighet. Med vegetation avses trädrader, trädgrupper, enstaka större träd, planterade buskar, häckar, gräsmattor och perenner. Med trädgrupper avses medvetet anlagda grupper av träd av samma art.

Med *vård och underhåll* av byggnader avses åtgärder för skötsel som behövs för att vidmakthålla en byggnads tekniska egenskaper och utseende. Underhåll avser både arbeten som måste göras vid upprepade tillfällen och speciella åtgärder som ska hålla byggnaden i gott tekniskt skick. Till underhåll räknas inte åtgärder som tillför en byggnad nya egenskaper, till exempel en ny kulör. Exempel på underhållsåtgärder är: ommålning, putslagning, lagning av tak och utbyte av skadade delar, dock inte omläggning av hela takytor eller omputsning av hela byggnaden.

Med *material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart* avses material och metoder som ursprungligen användes när en byggnad eller byggnadsdel uppfördes. I de delar av byggnadsminnet där kulturhistoriskt relevanta material fortfarande används får dessa inte ersättas med andra material. Med metoder avses bland annat bearbetning av trä och applicering av puts och färg.

Med *stomme* avses byggnadens konstruktiva/bärande delar såsom bjälklag, balkar, pelare, valv, takstolar, bärande ytterväggar och bärande innerväggar, murar, murstockar och grundkonstruktioner. Till stomme räknas inte de ytskikt som finns på bärande konstruktioner, till exempel putslager, färgskikt och golvmaterial. Med undantagna mindre ingrepp avses genomgående håltagningar exempelvis för ledningsdragningar och uppfästningsanordningar. Ingreppen får dock inte utföras på en stomme med kulturhistoriskt värdefulla ytskikt, äldre bjälkar och oputsade väggar.

Med *planlösning* avses det sätt rummen eller utrymmen i en byggnad är fördelade och belägna i förhållande till varandra. Med förändring avses till exempel rivning av väggar, trappor, upptagning eller igensättning av dörröppningar, ändring av kommunikationsvägar, rumsformer och rumsvolymerna samt delning av rum med väggar eller bjälklag.

Med *fast inredning* avses det varmed byggnaden blivit försedd, om det är ägnat till stadig-varande bruk för byggnaden eller del av denna. Fast inredning omfattar till exempel dörrar, fönster, lister, taklister, paneler, golvbeläggning, trappor och räcken, eldstäder och kakelugnar.

Med *ytskikt* avses samtliga lager av färg, tapeter, puts och även obehandlade ytor, såväl kända som okända, dolda och synliga, interiört och exteriört.

Kulturhistorisk värdebeskrivning

Kronobageriet från mitten av 1600-talet är en av landets äldsta föregångare till industribyggnader och ingick i stormaktstidens militära organisation. Bageriet var vid 1700-talets början landets modernaste. Anläggningarna som hade militär anknytning hade industrikaraktär i skala och organisation men inte beträffande maskinell utrustning. Istället var det hantverksmässig tillverkning i stor skala.

Kronobageriet visar hur välorganiserad militären var vid 1600-talets mitt med tillverkning på ett fåtal platser i landet. Den militära verksamheten präglade länge huvudstaden genom anläggningar med olika funktioner. I dag är Kronobageriet en av ett fåtal byggnader bevarade av denna art och tid. Den stora gedigna stenbyggnaden med hörnkedjor och dekorativ gavel har likheter med de samtida slotten och stadspalatsen. Att kronan gav en nyttobyggnad en påkostad utsida visar den vikt man lade vid ett bygge av detta slag.

Kronobageriet visar på 1600- och 1700-talets byggnadsteknik och hantverksskunnande. Dess murverk från 1600-talet till 1720-talet utgör ett oersättligt dokument om byggnadens historia och sin tids byggnadsskick. Huset håller en hög byggnadsteknisk och hantverksmässig kvalitet, vilket visar sig i materialval och detaljutformning så som hörnkedjor, vindflöjel och kronformade ankar Slutar. Vapenkartuschen visar på 1500- och 1600-talets stenhuggarkonst. Kartuschen kan utgöra en av få fasaddetaljer från Stockholms slott som bevarades genom att den gavs en ny placering efter branden 1697.

Kronobageriet är en av landets äldsta bageribygnader. Anläggningen var från 1720 till 1900-talets mitt landets största bageri. Här bakades 30 ton bröd per dygn och levererades inte bara till militären utan även till de statliga sjukhusen i huvudstaden. Det kan sägas förebåda dagens rationella stordrift inom livsmedelstillverkningen. Kronobageriets mellersta del minner än i dag om stormaktstidens slut. Den byggdes hastigt för att tredubbla bageriets produktivitet.

Detta behövdes för att armén skulle kunna livnära alla sysslösa soldater som samlades i huvudstaden efter Karl XII:s död 1718 och det därmed avbrutna Stora nordiska kriget. Byggnaden vittnar om gatureglerna på malmarna under 1600-talets första del. Huset är ett av de första som byggdes enligt de nya gatusträckningarna och ett av de äldsta som finns kvar i dag på malmarna.

Kronobageriet är en av stadens äldsta bevarade magasinsbyggnader. I huvudstaden fanns det en mängd magasinsbyggnader kopplade till hamn, handel och militär verksamhet varav de flesta är rivna i dag. Kronobageriets karaktär präglas till stor del av magasinsfunktionen med låga våningar, kraftiga bjälklag och fönstergluggar. Exteriören ger ett ålderdomligt intryck och är stämningsskapande i stadsbilden och för besökande till museet. Det som ger huset dess karaktär är de små fönster-gluggarna med järnluckor. Till intrycket bidrar även stensockel, hörnkedjor, vindflöjel, ankarjärn, byggnadens långsmala form och det utskjutande trapphuset. Kronobageriet är i dag den äldsta bevarade byggnaden från stadsdelen Östermalms militära epok och vittnar om de stora resurser som lades ned på militär verksamhet under stormaktstiden. Stadsdelen bestod fram till 1600-talet av odlings- och betesmarker, vilka under århundradet togs över av militären. Här inrättades olika militära anläggningar och övningsfält. Ombyggnaden till museum är ett intressant exempel på en konsekvent restaurering från 1970-talet. Gestaltningen är i vissa delar bevarad.

Historik

Kronobageriet består av tre byggkroppar från två byggnadsperioder. Byggnadernas ursprungliga användning var dels att fungera som Kronobageri men de har även använts som proviantbod, brännvinslager och gymnastiklokal. Kronobageriets funktion var först att förse flottan med bröd men kom med tiden att leverera bröd till alla regementen i staden. De äldsta byggnadsdelarna stod klara ca 1650. Tidigare har byggnaden ansetts vara äldre beroende på ankarlutarna, vilka har en ovanlig form och kan associeras till medeltida ankarlutur samt riksvapnet på trapphusornet som är daterat till 1580. Riksvapnet anses numera ha flyttats hit från Stockholms slott efter branden 1697.

Att Kronobageriet ligger där det ligger beror på amiralitetets ändringar av Stockholms flottbas. På 1630-talet flyttades flottbasen från Blasieholmen till Skeppsholmen för att möjliggöra drottning Kristinas önskemål om en förskönad stadsbild kring slottet. Samtidigt anlade amiralitetet en ny proviantgård vid Nybrovikens norra strand. Att proviantgården förlades hit kan bero på närheten till

Ladugårdslandet där jordbruket bedrevs ännu vid denna tid. Arkivuppgifter finns om att en proviantbod byggdes år 1633 och att bland annat bagare och bryggare anställdes. År 1640 skänkte kronan delar av Ladugårdslandet till staden och en reglering av gator och kvarter utfördes. Dagens rätvinkliga gatunät tillkom då, liksom Kronobageriets äldsta delar, vilka följer den nya kvartersindelningen. Med tiden kom en stor öppen plats att bildas på Kronobageriets östra sida. Platsen kallades Artilleriplan och låg nedanför Artillerigården med artilleriets tyghus, nuvarande Armémuseum. Kronobageriet hade då karaktären av en flygelbyggnad längs platsen och låg fritt. Nedanför mot Nybroviken fanns låga träbodar och de kringliggande byggnaderna var lägre varför bageribyggningen var väl synlig i stadsbilden med sina rykande skorstenar.

Den militära dominansen av Ladugårdslandet varade ända till slutet av 1800-talet då flera regementen ersattes med bostadshus. På 1890-talet uppfördes Hovstallet bredvid Kronobageriet. I och med bygget krympte Kronobageriets gård till två separata remsor norr och söder om trapphuset. I kvarteren intill byggdes Dramaten och stora flerbostadshus i början av 1900-talet. Genom tillkomsten av de nya stora grannhusen blev Kronobageriet än mer instängt.

Det södra och norra huset planlades troligen samtidigt. Sockeln är likartad på bägge huskropparna liksom ankarslutarna med kronmönster. Arkivuppgifter anger att år 1646 stod den södra delen, som inreds med bakugnar, halvfärdig men arbetet pågick ytterligare ett antal år tills de två husen stod klara. Den norra delen hade funktion som förråd och provianthus medan det södra sannolikt byggdes som bageri. Byggherre var amiralitetet och det var för flottans behov de byggdes. Att husen inte är äldre än så beror på att de följer gatu- och kvartersstrukturen som tillkom först på 1640-talet genom regleringar. Eftersom de två byggnaderna har en enhetlig utformning och det på kartor finns redovisat något som kan tolkas som en mur eller grund längs med Sibyllegatan kan man anta att man från början avsåg att bygga samman de bägge husen till en lång byggnad. Det utskjutande trapphuset på den norra delen skulle då ha hamnat nära mitten av den långa byggnaden. Undersökningar av putslager på 1970-talet tyder på att de båda husen från början hade en tunn rödfärgad slamning med markerade tegelfogar. Denna typ av fasadutformning var vanlig vid 1600-talets mitt och har bland annat funnits på Riddarhuset. Vid undersökningarna hittade man inga färgspår på hörnkedjorna.

I samband med Kungliga slottets brand år 1697 flyttades Kungl Maj:ts arklie till provianthuset, d v s den norra delen av Kronobageriet. Kungl Maj:ts arklie var ett förråd av vapen och ammunition för beskydd av staden och hade funnits i en del av källaren till Kungliga slottet. Den ursprungliga innebörden i arklie är "förråd för blanka vapen", d v s sablar m m. Provianthuset stod påpassligt tomt sedan 1680 då flottan flyttat till den nyanlagda basen Karlskrona. Den stora vapenskölden på provianthusets trapphustorn kan i samband med arkliets flytt ha kommit hit. Vapenskölden kan ha suttit ovan entrén till arklie på Kungliga slottet och vad är mer naturligt än att man tar med sig skylten när man flyttar till en ny lokal. För att klara tyngden av vapen och ammunition förstärktes bjälklagen och spåntaket utbyttes mot tegeltak av brandsäkerhetsskäl. Av samma skäl höjdes även gavlarna på huset. I det södra huset bedrevs vid denna tid bageriet under ledning av amiralitetsbagaren Petter Lorentz. Han och verksamheten tvingas dock flytta från huset 1699 p g a brandfaran.

Bageriverksamheten kan inte ha legat nere så länge, om den överhuvudtaget gjorde det, för 1719 beslutades att Kronan skulle bygga en ny bageribygnad mellan de två byggnaderna. Orsaken var att efter Karl XII:s död hade det samlats stora skaror av soldater i huvudstaden och deras huvudsakliga föda var bröd. Den nya byggnaden uppfördes av murmästare Mathias Roos och byggdes av tegel från tegellagret för det avstannade slottsbygget. Tegel togs även från ett intilliggande hus, gamla kronobryggeriet, som revs samtidigt. De äldre husens gavlar användes som den nya byggnadens gavlar men kan ha påmurats som en förstärkning. Den nya delen innehöll nio bakugnar vilket torde ha tredubblat produktionen av bröd i kronobageriet. Den nya bagerisalen utformades med hjälp av stor ingenjörskonst och bageriet ansågs vara landets största och modernaste. Ugnarna var i grupper om tre. Varje sådan grupp låg inom ett slutet valv som isolerade och behöll ugnarnas värme, likt en termos. Mellan grupperna fanns torkugnar som endast höll 60-70 grader. Ugnarna eldades med ved inne i bakugnen som då hettades upp. När elden brunnit ut togs askan bort och brödet kunde sättas in. Ugnarna fungerade på detta sätt fram till sekelskiftet 1900.

Undersökningar av äldre färg- och putslager, på 1970-talet, visar att den nya byggnaden avfärgades i gult. Gula fasader var det gängse vid 1700-talets mitt och mellandelen torde ha stått i kontrast till de båda äldre delarna som hade röda fasader. Arklie var fortfarande kvar i den norra delen när det nya bageriet byggdes. Troligen fanns en port i den norra delens södra gavel. Porten sattes nu igen p g a nybyggnaden och arklie önskade sig en ny port. Den omtalade porten

kan ha lett till den välvda källaren. På uppmättningsritningar från 1824 finns en trappa som ledde från gården till källaren och var placerad norr om trapphustornet. År 1740 användes den norra delen som magasin för Kungliga slottet. Huset var då i dålig kondition efter att arkliet lämnat det. Vapnen och ammunitionen hade vägt för mycket och valv, grundläggning och bjälklag hade tagit skada. En stor reparation utfördes varvid bland annat valven i källaren murades om och de övre våningarnas träpelare fick nya stabilare grunder. På 1770-talet var man tvungen att riva den södra gaveln då den lutade. Förmodligen rev man hela gaveln ned till bottenvåningen där valven sannolikt murades om delvis. Den spetsiga 1600-tals gaveln murades inte upp igen. Istället valmades taket varvid takstolarna från 1600-talet delvis byggdes om. Vid samma tid övertog Kungliga Bränneridirektionen, inrättad 1775, den norra delen och använde det som spannmålsmagasin. År 1781 skedde en fasadrenovering av delar eller hela byggnaden. Den södra delen var då sannolikt ännu rödfärgad medan de två norra delarna var avfärgade i gult.

Uppmättningsritningar från 1824 visar en ganska ålderdomlig byggnad med bageri och magasinsfunktion. Fasadritningarna visar att byggnaden då hade mindre fönstergluggar och att den södra delen saknade fönster i bottenvåningen mot gården. Övriga fönster i bottenvåningen hade gluggform. Dörröppningarna var färre och hade till viss del andra lägen. Fritrappan till trapptornet hade ett rakt lopp längs med den mellersta delens fasad. I den mellersta delens södra del fanns en större utbyggnad av trä likt ett stort vindfång. Mellan trapptornet och den norra delen fanns en mindre utbyggnad över en trappa som ledde ned till källaren. Det var kanske denna trappa och öppning som tillkom 1720 när den mellersta delen uppfördes. Den norra delens kupa i taklisten mot gården och den mellersta delens två kupor var samtliga mindre. I takfallen fanns endast små takkupor. Invändigt fanns ingen kommunikation mellan de tre byggnadskropparna. Möjligen fanns det en passage mellan den norra delen och den mellersta men på sektionsritningen är dörröppningen i nivå med den norra delens bottenvåning och saknar anslutande trappa i den mellersta delen. Öppningen kan ha fungerat som ett lastintag från magasinet till bageriet. Att det inte fanns några passager mellan de tre byggnaderna berodde säkert på brandsäkerhet. Bakugnarna fanns i den södra delen, tre stycken, och i den mellersta delen, nio stycken. Dessa låg i bottenvåningen som var mycket hög. De övre tre våningarna i den södra delen och de två övre våningarna i den mellersta, hade magasinskaraktär. Hela den norra delen hade magasinskaraktär med en hög tunnvälvd källare. De tre vindarna hade två plan, vilka även de fungerade som magasin. Den södra delen hade en liten skorsten till en kakelugn i bottenvåningen och en stor skorsten till de tre

bakugnarna. Den mellersta delen hade tre stora skorstenar till de nio bakugnarna. Den norra delen saknade eldstäder. Samtliga tre delar hade separata trapphus. Den norra delens trappa låg i tornet. Den mellersta delen hade sannolikt en trätrappa som låg intill muren mot den södra delen. I den södra delen fanns en trappa av sten från bottenvåningen och upp till våningen ovanför där en trappa, förmodligen av trä, tog vid och ledde upp till den övre våningen och vinden. Av äldre arkivmaterial framgår att hela huset fasadrenoverades år 1851. Möjligt var det först nu som hela byggnaden fick en enhetlig färgsättning i gult. Den södra delen kan fram till nu ha varit avfärgad i rött medan de norra delarna sedan 1700-talet varit gula.

Mellan 1848-1877 användes den norra delen som kök, matsal och gymnastiksal för Svea artilleriregemente. En omfattande ombyggnad torde ha skett innan regementet tog byggnaden i besittning. Ombyggnaden kan ha inneburit att antalet våningar minskades från tre till två, oräknat källare och vindsvåningar, för att ge plats åt gymnastiksalen. Denna kom att kallas Kungssalen och låg ungefär där dagens konsertsal finns. Eftersom våningsantalet minskade så kan man även ha byggt om trapphuset, vilket belyses av att fönsteröppningarna på ritningen från 1824 inte stämmer med dagens fönsterplacering på tornets östra fasad. Sannolikt förstörades fönsteröppningarna från små gluggar till dagens rundbågiga öppningar med luckor. Om detta gäller hela byggnaden eller endast den norra är oklart. Vid ombyggnaden kan också flera av källarvåningens kryssvalv ha rivits. När regementet lämnade huset 1877 blev det åter ett förråd. Då lades det borttagna bjälklaget tillbaka i den så kallade Kungssalen. Det nya bjälklaget utfördes delvis i gjutjärn men försvann i samband med branden 1945.

Efter tillbyggnaden av mellandelen 1720 hade huset tolv bakugnar. Vid sekelskiftet 1900 skedde en förändring av bakugnar och bagerisalarna. Den stora salen i mellandelen kom att delas upp i flera mindre rum och med viss skillnad i golvnivåer. Sannolikt gick man nu över från vedeldning till gaseldning, som var effektivare. Detta gjorde att man reducerade antalet ugnar till fyra. I mellandelen bibehölls tre ugnar och i den södra byggnadskroppen en ugn. De övriga ugnarna kom att byggas om och en passage mellan den södra delens bagerisal och bagerisalen i mellandelen tillkom. Passagen togs upp genom en av de gamla ugnarna. Mellandelens tre ugnar förnyades på 1920-talet och var kvar till 1976. År 1906 tog man den norra delens källarvåning i anspråk som bageri. Utrymmet hade efter att Svea artilleriregemente flyttat 1877 åter fungerat som förråd. Nu

inrättades här de då moderna bandugnarna d v s man bakade förmodligen på löpande band.

Fasaderna renoverades 1928 varvid den släta putsen knackades ned och ersattes med en slamning efter förslag från Riksantikvarieämbetet. Tegelmurarna blev på detta sätt tydligt redovisade. På den norra delen togs hörnkedjorna fram vilka varit dolda av den släta putsen. I den södra gaveln togs ett stort fönster och en dörröppning upp och försågs med ett dörrblad i 1600-tals stil. Fasaderna avfärgades i ljust gult.

År 1945 skadades den norra delen svårt vid en brand. Branden började sannolikt i el-apparaturen till en varuhiss som inte använts på länge. Takstolskonstruktionen förstördes liksom till stor del bjälklagen. Den norra gavelmurens övre del rasade ned liksom den stora vindflöjeln från 1600-talet. Frontespisen mot gården rasade delvis. Huset reparerades provisoriskt efter branden så att den inte skulle förstöras ytterligare. I övrigt lämnades lokalerna i sitt utbrända skick. Reparationsarbetena dröjde till 1949 då Fortifikationsförvaltningen inväntade arbetstillstånd för renoveringen. Den norra gavelmuren murades upp igen liksom frontespisen mot gården. Vindflöjeln rätades ut och sattes tillbaka. Taklisten nymurades till stor del. Av den förstörda takstolen sparades ett parti vid den norra brandmuren medan en ny byggdes i övrigt. Yttertakets plåtbetäckning kompletterades och lagning och justering av befintlig plåt utfördes. Det andra etagets bjälklag var brandskadat och behövde förstärkas. Förmodligen hade huset efter branden stagats upp med en ställning som nu togs ned efter att bjälklagen förstärkts. Dessutom skedde en grundlig rengöring av huset.

Bageriverksamheten som hade pågått sedan 1600-talets mitt upphörde först år 1958. I huset hade det då bakats bröd i över 300 år. Interiören i den södra delen och i den mellersta delen var fram till dess till stora delar intakt, förutom de ändringar som kontinuerligt skett för bageriverksamhetens modernisering. Vid mitten av 1900-talet arbetade drygt 100 personer i bageriet. Man arbetade i treskift och bakade drygt 30 ton bröd per dygn. Mest bakades matbröd och då framförallt kusar, som kunde förvaras under lång tid, men även kaffebröd levererades. Vid årsskiftet 1960 / 61 övergick huset från Fortifikationsförvaltningen till Byggnadsstyrelsen. Husets militära epok var över och en ny tid stod för dörren.

Efter att bageriverksamheten lagts ned år 1958 användes en tredjedel som förråd av Dramaten och en liten del som kontor för statens scenskola, numera

Stockholms konstnärliga högskola SKH. Större delen av huset stod utan användning. Musikmuseet hade sitt ursprung i Konst- och industriutställningen år 1897 i Stockholm då en samling med äldre instrument kom till. Samlingarna har därefter ökat liksom arkivet. Museets lokaler ansågs inte fylla de krav man hade på verksamheten. Museet hade en vilja att bredda sitt publikunderlag och göras mer tillgängligt för allmänheten. Byggnadsstyrelsen utredde frågorna på 1960- och 70-talen om vad Kronobageriet skulle kunna byggas om till. Bland annat diskuterades att Dramaten skulle överta hela bageribyggnaden för alternativa teaterscener, en idé som funnits sedan 1940-talet. Byggnadsstyrelsen menade dock att på grund av husets ringa bredd, ca 12 meter, skulle man inte kunna få funktionella lokaler för teater. Redan år 1969 presenterade Byggnadsstyrelsen istället ett program för ombyggnad av Kronobageriet för Musikhistoriska museet. Den norra delen och den södra gaveln grundförstärktes år 1974.

Kjell Abramson arkitektkontor anlätades för projektering och ombyggnaden utfördes 1976-78. Stora förändringar utfördes i huset och man kan i dag tycka att man inte tog tillräcklig hänsyn till husets kulturhistoriska värden. Men redan i Byggnadsstyrelsen program från 1969 lyfte man fram byggnadens stora kulturhistoriska värden. Dessa knöts då främst till att detta var en unik byggnad som kanske den enda industribyggnaden från Vasasönernas tid. Då ombyggnaden utfördes fick man mycket kritik bland annat från Svenska Dagbladet, Stadsmuseet i Stockholm och Skönhetsrådet. Ombyggnaden skedde i en brytningstid då man lämnade 1960-talets radikala synsätt och övergick i ett varsamhetstänkande under 1970-talet. Den ansvarige arkitekten Kjell Abramson menar också att det vid denna tid var kutym att sätta sig upp mot överheten. Stadsantikvarien var positiv till ombyggnadsförslaget men hans underställda antikvarier motarbetade honom. Ombyggnaden innebar att exteriören ändrades genom att vissa dörröppningar sattes igen eller ändrades till fönster, ett par nya dörröppningar togs upp, alla gluggar försågs med nya fönsternickerier och järnluckorna ställdes permanent i öppet läge. Säcktransportören togs bort liksom en utvändigt mjölstört. Fasaderna putsades och slamningen från 1920-talet ersattes med en täckande men tunn kalkputs. Huset avfärgades ljust grått vilket Stadsmuseet i Stockholm motsatte sig då man menade att huset aldrig tidigare haft den kulören. Museets undersökningar av äldre färglager visade att de äldsta delarna ursprungligen varit röda och mellandelen avfärgades i gult då den byggdes 1720. Möjligen var det först 1851 hela byggnaden fick en enhetlig kulör och den gula kulören upprepades även vid fasad-renoveringen 1929. Riksantikvarieämbetet och Byggnadsstyrelsen ville båda att huset skulle avfärgas i

ljusst grått även om det var fel antikvariskt sett. De menade att huset skulle bli alltför påtagligt i stadsbilden om det blev gult. Den ljusgrå kulören skulle smälta in bättre och passade grannen Dramatiska teatern. Samtidigt är färgsättningen historiserande då den vita kulören kan uppfattas som 1600-talsmässig. Huset hade sedan hovstallet byggdes på 1890-talet två separata gårdar som nu bands samman genom att det avskärmande planket flyttats in mot hovstallet vid trapphustornet. På fasaden mot gården bibehölls dock en stor ventil och väggfasta armaturer som i dag förmedlar något av husets industrikaraktär. Vapenkartuschen ovan entrédörren mot trapphustornet var i mycket dålig kondition och konserverades. I den norra brandskadade delen inrymdes magasin och arkiv i källaren vars valv från 1700-talets mitt bevarades. På bottenvåningen inrymdes entré med butik samt lokaler för museets snickeri, omklädningsrum och loger. I våningen en trappa upp inrymdes konsertsal med tillhörande foajé. För foajén revs till stor del ett bjälklag och för konsertsalen och den underliggande våningen lades nya bjälklag in av betong. Dessa ersatte bjälklag som skadats vid branden år 1945. Den provisoriska takstolskonstruktionen från 1945 bibehölls och gjordes synlig i konsertsalen. Fönsteröppningarna sattes igen in mot konsertsalen och två nya dörröppningar togs upp i fasaden mot gården. En ny trappa av betong tillkom innanför den norra gaveln och som förband scenen med logerna. Det gamla trapphustornet undgick större förändringar trots att huvudentrén förlades hit. För rörelsehindre togs en ny dörröppning upp i den mellersta delen i anslutning till den nya hissen. I den mellersta delen, från 1720-talet, fanns i bottenvåningen bagerisalen som byggts om i början på 1900-talet. I salen lades ett nytt betongbjälklag in och av bakugnarna sparades de välvda öppningarna och ovanförliggande tunnvalv längs med den västra fasaden. De övre magasinsvåningarna bibehölls men delades upp i mindre lokaler för bibliotek, arkiv och kontor. I den mellersta delen, i anslutning till den norra byggnadskroppen installerades en hiss.

Ombyggnadens mest radikala åtgärd var rivning av mellandelens takstolskonstruktion från 1720. Förevändningen var att träet var angripet av skadedjur. Här byggdes istället en gjuten betongkonstruktion för yttertak och mellanbjälklag. Även takkuporna gjöts i betong. I den nedre delen skapades utrymme för kontor. I den övre delen installerades ett ubåtsliknande fläktrum som servade hela byggnaden. Ett stort vevhjul av trä flyttades från den rivna vinden till konsertsalen. Hjulet hade suttit vid den norra takkupan och använts för att vinscha upp mjölsäckar. I den södra delen, det ursprungliga bageriet, bibehölls bottenvåningens bagerisal med dess takvalv. Här inreddes ett utrymme för

barnverksamhet. På platsen för de tre bakugnarna från 1600-talet byggdes en ny entré med ett nytt trapphus med hiss och wc-utrymmen, vilken löpte upp genom hela huset. Bakugnarnas rundbågiga fronter bevarades i barnverkstaden. De övre magasinsvåningarna har lägre våningshöjd än i den mellersta byggnaden varför endast våningen inreddes som utställningslokal. Våningen ovanför inlemmades med utställningslokalen genom att golvet delvis togs bort. Den del av golvet som bibehölls utformades som en balkong i utställningshallen. I magasinets nordvästra del fanns en trätrappa, vilken bibehölls liksom en mjölstört som dock flyttades för att ge plats åt en passage. Det översta våningsplanet blev magasin. De två vindsvåningarna bibehölls tämligen oförändrade förutom installationer för ventilation. Byggnadens inre gavs en enhetlig färgsättning i för sin tid typiska kulörer som bruna och svarta dörrar, skära väggar och brunlaserade golv. De gamla bjälkarna och pelarna av timmer rengjordes och fick en mörk yta. Nya installationer lades till stor del synligt som ventilationskanaler med don och kabelrännor. Dessa målades inte utan hade den galvaniserade ytan synlig. Det nya hisschaktet av betong fick en expressiv stänkmålning utförd av konstnär Gösta Wessel.

Ombyggnaden innebar att byggnadens industri- och bagerikaraktär nästan helt försvann. Förutom stommen bevarades här och var äldre detaljer så som plankdörrar med gångjärn av smidesjärn, gaskranar, spjällreglage och mjölstört m.m. Den nya helheten utformades för praktisk museiverksamhet men innebar att tidigare tydliga rumssamband försvann. Få större förändringar har skett mellan 1978 och 2014. Fasaderna renoverades 2002 efter ett program framtaget av Grenberger byggnads-restaureringskontor i Uppsala. Vid fasadrenoveringen bibehölls färgsättningen från 1970-talet. Den södra gaveln försågs med en ny stor skylt för museet. Mellan 2014-16 utfördes en omfattande renovering och ombyggnad av byggnaden och i samband med detta ändrades museets inriktning och verksamheten fick nu namnet Scenkonstmuseet. Ansvarig arkitekt var Björn Thyberger på Erséus Arkitekter. Syftet med ombyggnadsprojektet var att genomföra en modernisering och teknisk upprustning av byggnaden. Verksamheten/hyresgästen Scenkonstmuseet ville även öka orienterbarheten och tillgängligheten och skapa förutsättningar för ett bättre flöde för besökare. Detta medförde en viss förändring av planlösningen samt vissa ändringar av fast inredning och färgsättning. Framför allt påverkade ombyggnaden 1970-talets gestaltning. För att skapa en tillgänglig huvudentré flyttades entrén till mellandelens bottenvåning. En befintlig dörröppning användes och i anslutning till denna byggdes ett plåtklätt skärmtak. I syfte att få museets lokaler mer öppna och

att öka orienterbarheten i byggnaden byttes ett antal dörrpartier mot nya med en mer öppen utformning. Vissa äldre dörrar ersattes även av skjutglaspartier av säkerhets- eller klimatskäl. Generellt försågs tak i publika lokaler med undertak av vitlackerad finmaskig sträckmetall. Även elrännor, som finns under sträckmetallen och som tidigare var galvade vitlackerades. I ombyggnaden 2014-16 ändrades färgsättningen i hela byggnaden till mindre färgstarka kulörer, men enligt samma färgspektrum, rosa-beige toner i olika skalor. Samtliga furugolv (golvet på "balkongen" 1305 undantaget) tillkom vid ombyggnaden vid slutet av 1970-talet och var då mörkpigmenterade. Flera golv hade i senare tid slipats om, utan att infärgas i den mörka kulören. I ombyggnaden återfick golven genomgående sin mörka kulör genom en pigmenterad fernissa. En ny entré som uppfyllde kraven för tillgänglighet byggdes på plan 1 (markplan) med bland annat en rymligare reception, där tidigare en sidoentré och utställningssal fanns. I vissa rum finns rester kvar av äldre byggnadsdetaljer, såsom de gamla bakugnarna, som tidigare till stor del var osynliga i utställningsarrangemangen. I dessa utrymmen byggdes nu kapprum och toaletter, som inrymdes i f.d. ugnöppningar. I samma rum revs en entresolvåning från 1978 för att ge plats åt kapprummen. Det så kallade galleriet i källarplanet, som tidigare var ett helt öppet rum, delades in i tre utrymmen med nya glaspartier i valvöppningarna i hjärtväggen. En ny utrymningstrappa byggdes till dörröppningen mot gården. Utrymmet i sig bedömdes även som lämpligt för utställningar som fordrar högre krav på säkerhet och särskilt klimat. "Balkongen" i rum 1205 tillgängliggjordes för besökare. Ursprungligen fanns här magasinrum och utrymmet har de enda äldre bevarade golvplankorna i byggnaden. I det som tidigare var butik och reception byggdes en verkstad för barnaktiviteter. Ändringen innebar att glasväggen från 1978 ersattes med en ny glasvägg som placerades längre västerut i rummet. Efter 2016 har en akustikputs monterats i serveringens valv. En ny golvkonstruktion har ersatt den befintliga på entréplanet. Den nya konstruktionen är oorganisk och ventilerad och trägolvet är betsat mörkbrunt, förutom i receptionen där det på ett felaktigt sätt är gröngrått.

I dag har Kronobageriet en sammanhängande gård som löper längs med Hovstallet. Anläggningarna åtskiljs av ett plank. Gården uppstod då Hovstallet byggdes 1890-95 och var då uppdelad i två separata delar med bageribyggnadens utskjutande trapphus som avdelande gräns. Mot Hovstallet fanns ett staket. Äldre fotografier visar att marken på gårdarna belagd med gatsten. Enligt bilder från 1928 och senare fanns det flera höga pyramidpopplar som stod tätt intill Kronobageriets östra fasad. Träden kan ha tillkommit samtidigt

med planteringarna på förgården mot Väpnargatan, d.v.s. ca 1895. Vidare fanns en utbyggnad på den mellersta byggnadskroppen vilken innehöll en säcktransportör. Utbyggnaden var av trä och skyddades från påkörning av ett par kraftiga pollare av sten. Sannolikt fälldes popplarna och stora delar av markbeläggningen på gårdarna togs upp då den norra delen och den södra gaveln grundförstärktes 1974. Den gamla markbeläggningen lades förmodligen tillbaka. Vid ombyggnaden skapades en förbindelse mellan de två separata gårdarna. Detta kunde utföras genom att staketet flyttades in på Hovstallets mark vid den utskjutande trapphusbyggnaden. Arkitekten för ombyggnaden, Kjell Abramson, hade önskat att hela staketet hade flyttats längre in mot stallet men det motsatte sig Hovstallet då det skulle försvåra flyttande av vagnar. Staketet byttes 1994 mot det nuvarande faluröda planket.

Ombyggnad av gården för tillgänglighetsanpassning skedde 2014-2016. Ny markbeläggning och ny belysning på gården tillkom. Ett stråk med storgatsten på den södra delen av gården byttes ut mot släta granithällar. I tidigare byggskede byttes gatsten ut mot granithällar från södra grinden till den nya entrén. I detta skede förlängdes stråket till nuvarande lastintag, ett väderskydd för barnvagnar uppfördes mot planket på den södra gården och belysningspollare installerades på både södra och norra delen av gården.